

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Tussen veiligheid en vrijheid. De impact van noodmaatregelen op democratische Beginselen in Finland en Nederland

Auteur: Justin van Diggelen

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 47.1, 49-52

© 2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

TUSSEN VEILIGHEID EN VRIJHEID

DE IMPACT VAN NOODMAATREGELEN OP DEMOCRATISCHE BEGINSELEN IN FINLAND EN NEDERLAND

Justin van Diggelen

Crisissen vormen vaak een moment waarop de grenzen van democratische waarden onder druk komen te staan. In Nederland resulteerde de tijdelijke coronawet (2020) in een delicate afweging tussen de bescherming van de volksgezondheid en het behoud van democratische vrijheden. Ook de asielnoodwet van vandaag de dag is omstreden. Dit patroon van crisisbeleid, dat ten koste gaat van democratische normen, blijft niet beperkt tot Nederland, maar blijkt ook uit historische gevallen zoals de situatie in Finland tijdens de Koude Oorlog.

In Nederland werd de democratie recent op de proef gesteld toen het kabinet de coronamaatregelen doorvoerde op basis van de tijdelijke Wet maatregelen COVID-19, ook wel de ‘coronawet’ genoemd. Deze wet, bedoeld om de regering de nodige flexibiliteit te geven tijdens de coronapandemie, was een voorbeeld van hoe in tijden van crisis democratische principes kunnen worden ingeperkt op basis van ‘bijzondere omstandigheden’ of ‘noodzaak’. Hoewel de wet bedoeld was om de volksgezondheid te beschermen, ontstonden er zorgen over de impact op fundamentele vrijheden en de parlementaire controle. Dit fenomeen – de verschuiving van democratische grenzen in crisistijd – is niet uniek voor Nederland. Ook het huidige kabinet stelt, op basis van zogeheten ‘noodzaak’, een asielnoodwet in.

Een parallel kan worden getrokken met de situatie van Finland tijdens de Koude Oorlog. Net als Nederland in de coronatijd bevond Finland zich in een situatie waar externe gebeurtenissen en interne druk de democratische fundamenteën op de proef stelden. De Paasikivi-Kekkonendoctrine, die Finland een neutrale positie probeerde te geven tussen Oost

en West, leidde tot aanzienlijke concessies op het gebied van democratische vrijheid en onafhankelijkheid. In deze column wordt Finland ten tijde van de Koude Oorlog als casestudy gebruikt om te waarschuwen voor hoe overheden ‘crisis-omstandigheden’ kunnen misbruiken en zo de fundamenteën van de democratie kunnen aantasten.

Afbeelding 1. Urho Kekkonen
Bron: Deko, Anefo. Urhu Kekkonen, President van Finland. Afbeelding. Nationaalarchief. 8 November 1961.

Een lastige buur

In 1918, na een bloedige burgeroorlog, werd Finland een onafhankelijke staat. Gedurende de Tweede Wereldoorlog vochten de Finnen twee keer tegen de communistische Sovjet-Unie, wat resulteerde in een langdurige interne verdeeldheid tussen communisten en anticommunisten. Deze politieke tegenstellingen vormden het fundament van de Finse politiek in de vroege Koude Oorlog. De communistische partij streefde naar een model dat vergelijkbaar was met dat van Tsjecho-Slowakije, waar in 1948 een communistische coup had plaatsgevonden. In reactie hierop verenigden de niet-communistische partijen zich in de Conservatieve Nationale Coalitie, een democratische consensus die de traditionele waarden en de soevereiniteit van Finland moest beschermen tegen het oprukkende communisme.¹

In het verlengde van deze strijd ontstond een beweging onder leiding van Urho Kekkonen, die samen met zijn voorganger Juho Paasikivi het standpunt innam dat de relatie met de Sovjet-Unie herzien moest worden. Kekkonen en Paasikivi geloofden dat Finland, door vriendschappelijk te staan tegenover de Sovjet-Unie, zijn onafhankelijkheid en stabiliteit beter zou kunnen waarborgen.² Of zoals Kekkonen het zelf verwoordde: 'Finland zal niet op de voorgrond treden; is eerder werkzaam als dokter dan rechter.'³ Dit duidt op Finlands subtiele en terughoudende diplomatieke benadering. Dit leidde tot de ontwikkeling van de Paasikivi-Kekkonendoctrine, die Finlands neutrale positie in internationale betrekkingen benadrukte, maar tegelijkertijd de nadruk legde op het onderhouden van nauwe banden met de Sovjet-Unie. Deze doctrine was bedoeld om Finland te beschermen tegen de geopolitieke druk die door de supermachten werd uitgeoefend en werd geïnitieerd met het Verdrag voor Vriendschap, Samenwerking en Wederzijdse Bijstand van 1948, waarin Finland zich verplichtte zich niet aan te sluiten bij

allianties die de USSR zouden kunnen bedreigen.

Ondanks de de facto neutrale houding van Finland bracht de invloed van de Sovjet-Unie aanzienlijke beperkingen met zich mee voor de Finse buitenlandse politiek. Finland werd gedwongen het lidmaatschap van de NAVO af te wijzen en de Marshallhulp niet te accepteren. Tegelijkertijd werd Finland wel lid van de Verenigde Naties, maar het onthield zich regelmatig van het veroordelen van Sovjet-acties, zoals de invasies in Hongarije (1956), Tsjecho-Slowakije (1968) en Afghanistan (1979).⁴

De geopolitieke beperkingen van de Paasikivi-Kekkonendoctrine op de buitenlandse politiek van Finland hadden ook invloed op de binnenlandse politiek. Het beleid van neutraliteit vereiste een zorgvuldige afstemming van de binnenlandse politieke verhoudingen. Volgens Kekkonen was er sprake van de 'Finse paradox':

Het onderhouden van het vertrouwen van de Sovjet-Unie in Finland als een vredige buur verbeterde onze mogelijkheden voor nauwe samenwerking met landen uit de Westerse wereld.⁵

De invloed van de doctrine op de 'Noordse democratie'

De 'Noordse democratie' van Finland, zoals vastgelegd in de eerste Finse grondwet van 1919, was gebaseerd op een strikte scheiding tussen de ambten van president en premier. De grondwet voorzag in verkiezingen voor zowel de president als het parlement, waarbij de president oorspronkelijk een ceremoniële rol vervulde zonder invloed op de parlementaire verkiezingen. De constitutionele beginselen, waaronder vrijheid van meningsuiting, politieke transparantie en stemrecht, vormden de basisprincipes van de Finse democratie. Urho Kekkonens visie op de Noordse democratie was dan ook duidelijk:

Zelfs als de rest van de wereld op het communisme zou overstappen, dan nog zou Finland een traditionele Noordse democratie blijven.⁶

Zijn doctrine was dan ook nauw verbonden met deze beginselen, die de democratische waarden van Finland moesten verdedigen.⁷

Kekkonen had echter het volledige vertrouwen van de Sovjet-Unie, waardoor hij in de praktijk de grenzen van de Finse grondwet kon opzoeken. Dit werd duidelijk tijdens de crisis van 1958, toen de Sovjet-Unie eiste dat de Finse 'anti-Sovjetregering' zou aftreden. Kekkonen, toen president, onderhandelde persoonlijk met de Sovjet-Unie en vormde een nieuwe regering.⁸ Een soortgelijke situatie deed zich voor in 1961, toen de USSR aandrong op een sterkere militaire samenwerking tussen de twee landen. Kekkonen besloot persoonlijk de kwestie te bespreken met de Sovjet-leider Nikita Chroesjtsjov en wist in Helsinki als een held te worden onthaald

nadat hij had weten te bereiken dat Finland zich niet zou aansluiten bij een militaire alliantie met de USSR. Dit diplomatieke succes stelde Kekkonen in staat om zijn herbenoeming als president in 1962 veilig te stellen. Deze 'crisis' toont aan hoe nauw de relatie tussen Kekkonen en de Sovjet-Unie verweven was met de interne politiek van Finland.⁹ Toch bereikte de Noordse democratie pas haar dieptepunt in 1975, toen Kekkonen zichzelf voor de vierde keer als president herbenoemde zonder verkiezingen te houden. Hij beriep zich op een zelfgeformuleerde noodwet die verkiezingen tijdens internationale spanningen verbood. Dit resulteerde in een situatie waarin Finland, hoewel formeel een democratie, werd geleid door een niet-gekozen president.¹⁰

Naast deze schending van de grondwet werden de waarden van de Noordse democratie steeds verder ingeperkt. Kekkonen eiste dat de Finse pers zich zou houden aan de doctrine en geen kritische artikelen over de Sovjet-Unie meer zou

Afbeelding 2. Urho Kekkonen arriveert op 26 november 1961 in Helsinki vanuit Novosibirsk na zijn onderhandelingen met Nikita Chroesjtsjov.

Bron: Voutilainen, Erkki. Urho Kavela Kekkonen. Afbeelding. Finna. 26 November 1961.

publiceren. Journalisten die zich niet aan deze regels hielden, werden persoonlijk berispt door Kekkonen. Het hoogtepunt van deze censuur vond plaats in 1973, toen Finland en de USSR gezamenlijk afspraken om de media van beide landen gelijk te schakelen, wat resulteerde in de verbanning van boeken en films die als anti-Sovjet werden beschouwd. Deze periode werd later bekend als 'Finlandisering', waarbij de druk van de Sovjet-Unie de nationale autonomie en de democratische principes van Finland ernstig ondermijnde.¹¹

Conclusie

Ten tijde van de Koude Oorlog bevond Finland zich in een kwetsbare positie, gedwongen om een fragiele balans te vinden tussen neutraliteit en het behoud van zijn democratische onafhankelijkheid. De Paasikivi-Kekkonendoctrine gaf Finland de nodige strategische autonomie, maar dit ging gepaard met ingrijpende concessies op het gebied van de democratische fundamenteën van het land. De invloed van de Sovjet-Unie nam toe, de scheiding der machten verwaterde en de democratische principes, die eerder in de Finse grondwet waren verankerd, kwamen zwaar onder druk te staan.

Finland fungeert daarmee als een voorbeeld van hoe zowel interne als externe krachten de fundamenteën van de

democratie kunnen ondermijnen. In dit geval werd het gebruik van de Paasikivi-Kekkonendoctrine – net als het latere inroepen van de noodwet – een middel om zogenaamd 'noodzakelijke strategische keuzes' te maken, waarbij democratische principes vaak werden opgeofferd in de naam van nationale veiligheid. Dit biedt een belangrijke waarschuwing voor de hedendaagse democratieën: het risico bestaat dat overheden, onder het voorwendsel van crisissomstandigheden – of deze nu reëel of ingebeeld zijn – de democratische normen laten verwateren. Finland herinnert ons eraan hoe de tijdelijke schorsing van democratische processen, zoals het uitstellen van verkiezingen of het beperken van fundamentele vrijheden, zelfs in democratische systemen kan plaatsvinden als er een beroep wordt gedaan op zogenaamde 'noodzaak'. Dit fenomeen vormt een waakzaam signaal voor de hedendaagse politiek, waar de grenzen van democratische vrijheid nog altijd kwetsbaar zijn voor politieke, interne en externe invloeden. De asielnoodwet vormt hier een treffend voorbeeld van.

Justin van Diggelen is tweedejaars-student Geschiedenis met een focus op moderne geschiedenis. Zijn interesses liggen vooral in de relatie tussen de Sovjet-Unie en het Westen, evenals de invloed van de Koude Oorlog op de hedendaagse geopolitiek.

Eindnoten

- 1 J. Kurunmaki en J. Strang, *Rhetorics of Nordic democracy* (Helsinki 2010) 239-241.
- 2 A. Kuusisto, 'The Paasikivi Line in Finland's foreign policy', *The Western political quarterly* 12 (1959) 37-49, 37.
- 3 Eigen vertaling. Brontekst: 'Finland will pursue a low profile, more of a doctor than a judge.' J. Aunesluoma en J. Rainio-Niemi, 'Neutrality as identity? Finland's quest for security in the Cold War', *Journal of Cold War studies* 18 (2016) 51-78, aldaar 56.
- 4 T. Forsberg en M. Pesu, 'The 'Finlandisation' of Finland. The ideal type, the historical model, and the lessons learnt', *Diplomacy and statecraft* 27 (2016) 473-495, aldaar 480.
- 5 Eigen vertaling. Brontekst: 'In maintaining the confidence of the Soviet Union in Finland as a peaceful neighbour, the better were our opportunities for close co-operation with the countries of the Western world.' Forsberg en Pesu, 'The 'Finlandisation' of Finland', 479.
- 6 Eigen vertaling. Brontekst: 'Even if the rest of the world was to turn to communism, Finland would remain a traditional Nordic democracy.' Kurunmaki en Strang, *Rhetorics of Nordic democracy*, 238.
- 7 'Staatsstructuur en kiesstelsel van Finland', ProDemos.2024. <https://prodemos.nl/kennis/informatie-over-politiek/europese-unie/kiesstelsels-in-europa/finland/> (22 Februari 2025).
- 8 Forsberg en Pesu, 'The 'Finlandisation' of Finland', 481.
- 9 J. Lavery, 'All of the president's historians. The debate over Urho Kekkonen', *Scandinavian studies* 75 (2003) 375-398, aldaar 384.
- 10 L. Lounasmeri en J. Kortti, 'Campaigning between East and West. Finland and the Cold War in the presidential campaign films of Urho Kekkonen', *Cold war history* 20 (2020) 329-348, aldaar 335.
- 11 Forsberg en Pesu, 'The 'Finlandisation' of Finland', 482-483.